

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.49>

ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВСТУП В СПАДЩИНУ ПОДРУЖЖЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сусь Ю.С.,
*доктор філософії у галузі права,
викладач кафедри цивільного права
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-9733-3909
e-mail: yulia.sus@ukr.net*

Сусь Ю.С. Передумови реалізації права на вступ в спадщину подружжям в умовах воєнного стану.

У статті досліджуються питання сутності передумов здійснення права на вступ в спадщину пережившому з подружжя після смерті її/його чоловіка/дружини.

Встановлені законодавцем передумови не є достатніми для беззаперечної реалізації права на вступ в спадщину, зумовленої, зокрема, збройною агресією російської федерації, що тривала з 2014 року на окремих територіях України, переросла 24 лютого 2022 року у широкомасштабне збройне вторгнення російських військ в Україну, що досі триває. Збройна агресія російської федерації внесла свої корективи в усталені положення щодо спадкування: був змінений перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття, в умовах воєнного або надзвичайного стану; спадкова справа могла бути заведена за зверненням спадкоємця будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини та інше.

На підставі аналізу законодавства України та практики його застосування розглянуто окремі аспекти таких передумов: настання події, при якій відбувається відкриття спадщини (смерть спадкодавця чи оголошення його померлим); наявність факту законності у вступ в спадщину як переживши з подружжя (для отримання права на вступ у спадщину особа повинна бути *de jure* законним спадкоємцем спадкодавця, а не *de facto*); наявність предмету спадкування: об'єкту чи об'єктів спадкового правонаступництва, а також дотримання встановлених законодавцем строків прийняття чи не прийняття спадщини пережившим з подружжя.

Висловлюється думка про те, що наявність вищеперерахованих передумов не є вичерпним їх переліком, однак вони є необхідним для беззаперечного вступу в спадщину. Визначення цих умов та розуміння їх усіма учасниками спадкового провадження забезпечить їх чітку реалізацію. Окрім цього, автор вважає, що проблематика реалізації окремих аспектів права на вступ в спадщину в умовах воєнного стану потребує подальших досліджень не лише на теоретичному рівні, а і на практичному, що дозволить розробити законодавцю ефективні механізми для гарантування пережившому з подружжя права на вступ в спадщину після смерті її/його чоловіка/дружини.

Ключові слова: спадщина, спадкоємець, спадкодавець, подружжя, право на вступ в спадщину, спадкова справа, передумови реалізації.

Sus Y.S. Prerequisites for the realisation of the right to inheritance by spouses under martial law.

The article examines the issues of the essence of the prerequisites for exercising the right to inheritance by a surviving spouse after the death of her/his spouse.

The prerequisites established by the legislator are not sufficient for the unconditional exercise of the right to inheritance due, in particular, to the armed aggression of the Russian Federation which has been ongoing since 2014 in certain territories of Ukraine and which escalated on 24 February 2022 into a large-scale armed invasion of Ukraine by Russian troops which is still ongoing. The armed aggression of the Russian Federation has made adjustments to the established provisions on inheritance: the time

limit for accepting or refusing to accept an inheritance in the conditions of martial law or a state of emergency has been changed; an inheritance case could be opened at the request of the heir by any notary of Ukraine, regardless of the place of opening the inheritance, etc.

Based on the analysis of Ukrainian legislation and the practice of its application, the author examines certain aspects of the following prerequisites: the occurrence of an event which leads to the opening of the inheritance (death of the testator or declaration of his/her death); the existence of the fact of legitimacy to inherit as a surviving spouse (to be eligible for inheritance, a person must be a de jure legal heir of the testator, and not de facto); the existence of the subject matter of inheritance: an object or objects of inheritance succession, and compliance with the terms of acceptance or not established by the legislator.

The author suggests that the presence of the above prerequisites is not an exhaustive list, but they are necessary for the undisputed entry into the inheritance. Defining these conditions and understanding them by all participants to the inheritance proceedings will ensure their clear implementation. In addition, the author believes that the issue of implementation of certain aspects of the right to inheritance under martial law requires further research not only at the theoretical level, but also at the practical level, which will allow the legislator to develop effective mechanisms to guarantee the surviving spouse the right to inherit after the death of her/his spouse.

Key words: inheritance, heir, testator, spouse, right to inherit, inheritance case, prerequisites for implementation.

Постановка проблеми. Реалізація права на вступ в спадщину пережившим з подружжя є важливим процесуальним етапом у процесі переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла до інших осіб, у тому числі до пережившого з подружжя, який регулюється згідно чинного законодавства України. Нівелювання окремих можливостей щодо реального втілення змісту юридичних норм у фактичній поведінці суб'єктів спадкових правовідносин є недопустимим. Це питання є соціально-чутливим з точки зору права власності: воно стосується значної кількості громадян України, які можуть втратити своє право на вступ в спадщину після смерті її / його чоловіка / дружини у зв'язку з недотриманням певних умов реалізації цього права.

Метою дослідження є виявлення, постановка та розв'язання теоретичних проблем, пов'язаних із застосуванням правової конструкції реалізації права на вступ в спадщину пережившим з подружжя в умовах воєнного стану, що має позитивно вплинути на вдосконалення їх правової регламентації та надати можливість більш ефективного їх використання, а також запропонувати шляхи їх вирішення.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичною основою даного дослідження стали роботи вітчизняних і закордонних цивілістів, фахівців у галузі сімейного та спадкового права Т.В. Боднар, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, І.В. Жилінкової, О.М. Калітенко, О.В. Коротюк, Н.С. Кузнецової, О.Є. Кухарева, Р.А. Майданика, В.П. Маслова, А.М. Нечаєвої, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко та інші.

В Україні окремі аспекти правового регулювання відносин між подружжям у випадку смерті одного з них висвітлюються в дисертаційних та монографічних працях вітчизняних вчених (зокрема І.М. Завгородня, Ю.О. Заїка, А.Ю. Кірик, Х.З. Піцик, І.Я. Федорич тощо), присвячених дослідженню окремих етапів та аспектів вітчизняного процесу спадкування. Відтак можна констатувати, що окреме дослідження проблематики реалізації права подружжя на вступ в спадщину після смерті одного з них відсутнє, що також обумовлює актуальність обраної теми даної статті.

Виклад основного матеріалу. Предметом регулювання спадкового права виступають суспільні відносини, які можуть виникати внаслідок настання юридичного факту - смерті фізичної особи. Дана сфера суспільних відносин раніше характеризувалась сталістю, однак і вона зазнала значних змін після 24 лютого 2022 року, оскільки збройна агресія російської федерації, що тривала з 2014 року на окремих територіях України, переросла у широкомасштабне збройне вторгнення російських військ в Україну.

Інститут спадкування не є виключенням із загальної структури цивільних правовідносин, тому ґрунтується на диспозитивному методі правового регулювання, відповідно до якого особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд (частина 1 ст. 12 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ)) [1]. Тому той з подружжя, який пережив іншого, має величезний спектр можливо-

стей для втілення у життя своєї волі щодо прийняття або неприйняття після смерті свого чоловіка чи дружини: прийняти спадщину, сперечатися щодо розміру частки у спадщині, відмовитися від неї в цілому чи в частині, відмовитися на користь іншої особи, не вчиняти жодних юридично значимих дій щодо волевиявлення у контексті спадкування тощо.

Тобто, здійснення права на прийняття спадщини реалізується через певну поведінку особи [2, с. 318]. Інакше кажучи особа, яка має реальне чи потенційне право на спадкування, не вважається автоматичним власником спадщини доти, доки не буде нею не буде вчинено активних дій (конклюдентних чи формалізованих) щодо оформлення у встановлений спосіб вступ в спадщину.

На жаль, небувалої популярності з негативним забарвленням через постійний тероризм російської федерації набуває питання спадкування комморієнтами.

Стосовно дефініції «комморієнти» варто зазначити наступне: комморієнтами є особи, які померли одночасно [3, с. 966].

Важливим є регулювання питання можливості спадкування у випадках одночасної (в межах однієї доби) смерті осіб, кожна з яких могла б стати спадкоємцем після смерті іншої.

На практиці трапляються випадки одночасної смерті осіб, кожна з яких могла б стати спадкоємцем після смерті після смерті іншої. У цьому випадку виникає логічне питання про юридичну долю спадкових прав: чи перейдуть вони до власних спадкоємців кожної з померлих осіб або до правонаступників лише тієї з них, яка померла пізніше, якщо про це будуть достатні, допустимі, достовірні та належні докази [3, с. 966].

Відповідно до частини 3 ст. 1220 ЦК України особи, які могли б спадкувати одна після одної, але померли протягом однієї календарної доби, не спадкують одна після одної. Частина 4 цієї статті встановлює чітку презумпцію одночасності настання смерті тих осіб, які померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо) [1]. А отже, між комморієнтами, які померли в межах однієї календарної доби, спадкового правонаступництва не виникає навіть у випадку, коли існують переконливі докази неодновременності настання їх смерті (різниця може бути значною і становити більше двадцяти трьох годин). Оскільки ніхто з них не став спадкоємцем після смерті іншого, спадщина відкривається одночасно і переходить окремо до кожного з їх власних спадкоємців. До того з комморієнтів, який помер, хоча і пізніше спадкодавця, але протягом тієї ж доби, право на прийняття спадщини не переходить.

Так, в ніч на 03 березня 2024 року в місті Одеса внаслідок удару російського дрона-камікадзе по житловому будинку в загинула багатодітна родина військових, а також їхні діти: семимісячне немовля знайшли під завалами поруч з подружжям. Окрім спільної донечки сім'я виховувала ще трьох дітей дружини від попереднього шлюбу, двоє з яких перебували у ту фатальну ніч разом з подружжям. Їх шукали протягом наступного дня, однак дістати їх живими з під завалів не вдалося [4]. У цю ж ніч у цьому ж місті сталась ще одна трагедія: внаслідок нічного російського удару по багатоповерхівці в Одесі загинула жінка та її чотиримісячний син. Його батько з ранку після обстрілу сподівався на диво. Але він втратив і дружину, і дитину. У чоловіка залишилася маленька донька, мама якої загинула [5].

Вищеперераховані випадки є прикладами того, як за лічені секунди та протягом короткого часу рушаються людські долі, гинуть цілі родини та, з об'єктивних причин, не може бути реалізоване спадкування згідно черг, визначених на законодавчому рівні.

Також зазначаємо, щоб дії того з подружжя, хто пережив іншого мали позитивні юридичні наслідки необхідна низка передумов.

По-перше, настання події, при якій відбувається відкриття спадщини: тобто смерть спадкодавця чи оголошення його померлим.

Нотаріус, як уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, перевіряє факт смерті фізичної особи і час відкриття спадщини шляхом витребування від потенційного спадкоємця свідоцтва про смерть, виданого компетентним органом (пункт 13. Глави 10. розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [6]).

Щодо оголошення особи померлою, то варто відзначити наступне. Законодавець визначає, що особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років. А якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрозували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного

випадку, то протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або за інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, то вона оголошується померлою. Фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті (ст. 46 ЦК України) [1].

За загальним правилом часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день набрання законної сили рішенням суду про оголошення особи померлим. Проте в доктрині висловлюється аргументована критика такого підходу. Так, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, М.В. Бориславська, О.М. Трач аргументовано вказують на необхідність внесення змін в діючі акти законодавства в частині обчислення строків у цивільних правовідносинах не тільки календарною датою, а й годинами та хвилинами. Авторки наводять аргументовані приклади ситуацій, коли секундарне визначення моменту смерті, а не те, що обчислюється лише конкретним днем, відіграє важливу роль під час спадкових проваджень [7, с. 43].

Ми погоджуємось з цією точкою зору, особливо зважаючи на сучасний стан медицини, що дозволяє констатувати момент біологічної смерті особи [8]: у висновку експерта, у лікарському свідоцтві про смерть тощо. Утім зауважимо, що запропонована вище вказаними авторами новела повинна застосовуватися із використанням запобіжників.

Сьогодні триває активна фаза бойових дій на значній території незалежної та суверенної України, пов'язана з наданням відсічі збройній агресії російської федерації. Багато захисників та захисниць Українського народу вже віддали свої життя за майбутнє України. Непоодинокими є випадки, коли разом боронять Батьківщину і гинуть в один день, але в різний час батько і син, чоловік і дружина тощо. В умовах бойових дій часто немає можливості точно встановити час смерті бійця чи мирного жителя.

Тому вважаємо, що якщо відповідний час неможливо встановити з об'єктивних причин (якими ми вважаємо і активні бойові дії пов'язані з наданням відсічі збройній агресії російської федерації), тоді орієнтиром може слугувати календарна дата.

По-друге, для отримання права на вступ у спадщину особа повинна бути законним спадкоємцем спадкодавця. У випадку з подружжям, для заведення спадкової справи у нотаріуса достатньо нотаріусу, який має безпосередній доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян, перевірити відповідну інформацію в реєстрі.

А от у зазначених нами вище випадках, коли доступ до реєстру обмежений у зв'язку з активними бойовими діями на відповідній території або іншими об'єктивними причинами інформацію неможливо перевірити через реєстр, переживший з подружжя повинен пред'явити оригінал свідоцтва про шлюб чи про одруження з спадкодавцем.

Однак, і тут збройна агресія російської федерації внесла свої корективи. Після 24 лютого 2022 року соціальні мережі заповнили історії кохання захисників та захисниць Українського народу, які одружувались під канонадами ворожих обстрілів.

Так, українське суспільство сколихнула історія захисника та захисниці, які познайомилися під час проходження служби в Донецькій області. Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2024 році чоловік став на захист Маріуполя, а його кохана також мобілізувалася. Перебуваючи на «Азовсталі», пара одружилася. Через два дні під час виконання бойового завдання чоловік загинув. За 10 днів після смерті чоловіка його дружина опинилася в російському полоні. Цій парі пощастило тому, що їх одружили правами їх командира та копії їхніх документів передали їх довіреним особам – батькам чоловіка для того, щоб останній міг завести документи молодят до найближчого відділу державної реєстрації актів цивільного стану, де офіційно зареєстрували їх шлюб.

Однак, є пари, яким пощастило менше: закохані одружувались за покликом серця, не маючи змоги через активні бойові дії зареєструвати цей факт у відділі державної реєстрації актів цивільного стану. Потім гірка доля спіткала такі «подружжя»: один з них загинув під час активних бойових дій, а інший – залишався живим. І чи має право у ситуації, що склалася особа, яка пережила іншого, йменуватись «переживший з подружжя» та й взагалі позиціонувати свій союз чоловіка та дружини – «подружжя»?

За загальним правилом, законодавець дещо спростив процедуру одруження після початку повномасштабного вторгнення: враховуючи вимоги статті 32 Сімейного кодексу України, що передбачає можливість реєстрації шлюбу в день подання заяви, якщо є безпосередня загроза для життя нареченого або нареченої, які є військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань, в українських громадян з'явилася можливість одружитись за один день, звернувшись із заявою до будь-якого відділу реєстрації актів цивільного стану. Це дозволила зробити постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» № 213 від 7 березня 2022 року [9].

Для цього, відповідно до даного підзаконного акту, необхідно подати відповідну заяву безпосередньому командирі, в якій обов'язково зазначити відомості про себе та наречену (нареченого), зокрема прізвище, власне ім'я та по батькові, дату народження, громадянство, а у разі зміни прізвища – відомості про обране прізвище. Така заява одночасно є й підтвердженням факту надання згоди військовослужбовцем на шлюб. Командир засвідчує справжність підпису на заяві та надсилає її до будь-якого відділу реєстрації актів цивільного стану або до відділу, який вже зазначений у заяві, чи до територіального органу Міністерства юстиції. За можливості військовослужбовець може бути присутнім під час реєстрації шлюбу за допомогою відеозв'язку. Ця новела надає змогу військовим, які виконують бойові завдання далеко від своїх коханих, отримати можливість укласти шлюб дистанційно та легалізувати свої стосунки в спосіб, встановлений законодавцем. І, у випадку смерті одного з подружжя, переживший з подружжя буде вважатись законним спадкоємцем спадкодавця.

Однак, ці правила працюють тоді, коли командири мають змогу надсилати документи новоствореного подружжя до відповідного відділу реєстрації актів цивільного стану або до територіального органу Міністерства юстиції. Однак, жорстока збройна агресія російської федерації може вносити свої корективи.

Під час багатоденних бомбардувань чи рясних артилерійських обстрілів не завжди безпекові фактори є сприятливими для передачі відповідних документів на безпечну територію.

Наразі залишається невирішеним питання щодо визнання фактів одружень військовими у тих випадках, коли це фактично трапилось, є свідки, однак через несприятливі безпекові фактори відповідні документи не були передані до відділу реєстрації актів цивільного стану або до територіального органу Міністерства юстиції України.

Принагідно зазначимо, що на особливу увагу з точки зору законодавця потребує адміністративна процедура реєстрації актів цивільного стану для осіб, які прибули на постійне проживання чи тимчасове перебування з тимчасово окупованої території щодо осіб, які загинули на тимчасово окупованій території України (далі – ТОТ).

Міжнародний суд ООН у своїй практиці щодо окупованих територій сформулював «намібійські винятки», сутність яких полягає у наступному: документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання призведе до серйозних порушень або обмежень прав громадян. Деталізація окремих положень з цих винятків міститься у справах «Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*, 18.12.1996 р.) [10], та «Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*, 10.05.2001 р.) [11].

У цих рішеннях Європейський суд з прав людини звернув увагу на те, що зобов'язання ігнорувати, не брати до уваги дії існуючих *de facto* органів та інститутів є далеким від абсолютного, визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті захисту прав мешканців окупованих територій ніяким чином не легітимізує таку владу. І розгляд державними органами документів, виданих окупаційною владою, не означає автоматичного визнання такої влади. Водночас держава має вживати заходів щодо ефективного захисту прав громадян на своїй території, навіть якщо частина цієї території перебуває під ефективним контролем іншої держави [10; 11].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році слушно зауважує, що питання щодо запровадження адміністративної (позасудової) процедури визнання актів цивільного стану, які відбулися на далі – ТОТ залишається невирішеним [12, с. 64].

Відповідно до частини третьої статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», будь-який акт (рішення, документ), виданий на тимчасово окупованій території є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу

особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану [13].

Наявна велика кількість випадків, коли у родичів чи потенційних спадкоємців покійного немає можливості отримати документ, що підтверджує смерть особи на ТОТ. У цьому разі доказами, що підтверджують викладені заявником обставини щодо факту смерті є: фото з місця поховання, по якому можна ідентифікувати особу, письмові свідчення очевидців смерті особи та поховання чи залишення тіла у братській могилі. Якщо поданий родичами чи потенційними спадкоємцями документ не надає можливості зареєструвати смерть у відповідному органі державної реєстрації актів цивільного стану, для розгляду справи про встановлення даного факту у суді, то відповідний відділ державної реєстрації актів цивільного стану може скласти письмову відмову у проведенні державної реєстрації смерті, у якій чітко зазначає причини відмови у проведенні такої державної реєстрації.

Наступним процесуальним кроком родичів чи потенційних спадкоємців буде звернення до суду із заявою про встановлення даного факту. Така заява може бути подана родичами померлого або їхніми законними представниками до будь-якого суду на території України за межами ТОТ.

Відповідно до пп. 7, 8 частини 1 ст. 315, частини 2 ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), суд розглядає справи про встановлення факту смерті особи в певний час невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду. Також копія судового рішення видається учасникам справи негайно після проголошення такого рішення або невідкладно надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації смерті особи [14].

Принагідно зазначимо, що наявність відповідного актового запису про смерть особи в Державному реєстрі актів цивільного стану громадян, що підтверджується виданим свідоцтвом про смерть – є однією з необхідних передумов для заведення нотаріусом спадкової справи після смерті одного з подружжя. І хоча шлях до отримання свідоцтва про смерть особи, яка загинула на ТОТ її родичами чи потенційними спадкоємцями є нелегким, однак це є необхідним для відкриття спадщини.

За наявною інформацією у Міністерстві юстиції України, відповідно до статті 317 ЦПК України, з лютого 2016 року по грудень 2023 року, відділами державної реєстрації актів цивільного стану зареєстровано 62 933 факти народжень та 113 530 фактів смерті, які відбулися на ТОТ [12, с. 64].

І хоча статтею ЦПК України передбачена можливість встановлення в судовому порядку фактів реєстрації (розірвання) шлюбу, проте ведення відповідними органами звітності щодо кількості проведених реєстрацій не передбачено [12, с. 65].

По-третє, для вступу у спадщину повинна бути спадщина.

Відповідно до статті 1218 ЦК України, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [1].

Як вказує О.Є. Кухарев, спадщина – це багатогранний об'єкт спадкового правонаступництва. Саме спадщина є одним із різновидів об'єктів цивільних прав, яким притаманна локальність, а саме: може виступати об'єктом виключно спадкових правовідносин [15, с. 19].

Що стосується складу спадщини, то варто акцентувати вектор наукової уваги на наступному.

По-перше, до складу спадщини входять лише ті права та обов'язки, власником/носієм за життя яких був виключно спадкодавець.

По-друге, не всі права та обов'язки, які за життя належали спадкодавцеві можуть перейти до спадкоємців. Ст. 1219 ЦК України чітко регламентує які права та обов'язки не входять до складу спадщини [1].

По-третє, права та обов'язки, які можуть перейти від спадкодавця до спадкоємця у спадщину, можуть бути обмежені на підставі прямої вказівки закону або ж узагалі виключені зі складу спадкового майна.

Принагідно зазначимо, що склад спадщини визначається на час відкриття спадщини: тобто після смерті спадкодавця.

Відповідно до частини 2 ст. 1220 ЦК України, часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою [1].

Динамічний розвиток подій, зумовлений повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну залишає свій слід і на майні громадян України.

Кабінет Міністрів України постановою від 20 березня 2022 року № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. Цей Порядок встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, починаючи ще з 19 лютого 2014 року [16].

Також Кабінет Міністрів України постановою від 26 березня 2022 року № 380 затвердив Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації [17]. Цей підзаконний акт розроблений з метою централізованого збору та обліку інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно громадян України внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 року № 381 було затверджено Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «єВідновлення» [18]. Відповідно до окремих положень порядку, компенсація для відновлення має чітке цільове призначення в може надаватись для придбання будівельної продукції з метою виконання поточного чи капітального ремонту самостійно особою, яка отримує компенсацію або шляхом замовлення виконання відповідних послуг та робіт за умов, перелік яких визначений у підзаконному нормативно-правовому акті.

Разом з цим, Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» набув чинності 22 травня 2023 року. Цей закон визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, з дня набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

Питання спадкування не залишилось поза увагою законодавця у вищеперерахованих актах. Так, відповідно до статті 12 Закону, у разі смерті отримувача компенсації до спадкоємця (спадкоємців) переходить право на отримання компенсації за пошкоджений / знищений об'єкт нерухомого майна (у тому числі житловий сертифікат) [19].

Відповідно до статті 2 даного Закону, отримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна є: фізичні особи – громадяни України, які є спадкоємцями осіб, визначених підпунктами «а» – «г» пункту 1 частини першої ст. 2 Закону [19].

Принагідно зазначимо, що отримувачами компенсації не можуть бути спадкоємці щодо пошкоджених/знищених об'єктів нерухомого майна, які належали за життя спадкодавцям, до яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції», а також тим спадкодавцям, які мають судимість за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини Кримінального кодексу України.

По-четверте, дотримання строків. Приймати чи не приймати спадщину – це право спадкоємця, а не його обов'язок. Саме тому, останній може не приймати спадщину.

Якщо спадкоємець хоче прийняти спадщину, то він повинен реалізувати своє право у передбаченій частиною 1 ст. 1270 ЦК України строк для прийняття спадщини, що, за загальним правилом, становить шість місяців, з часу відкриття спадщини. Час відкриття спадщини починає обраховуватися з наступного дня після смерті спадкодавця або з наступного дня після набрання законної сили рішенням суду про оголошення фізичної особи померлою [1].

Відповідно до частини 2 ст. 1270 ЦК України, якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

Однак і тут збройна агресія російської федерації внесла свої зміни в усталений стан справ. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» в редакції від 06.03.2022 року було передбачено положення про зупинення строку прийняття спадщини або відмови від її прийняття на час воєнного стану, але з 19 червня 2023 року відповідне правило припинило дію відповідно до положення пп. 2 п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 9 травня 2023 р. № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану» [20].

Таким чином, частина строку для прийняття спадщини, яка не закінчилася до 23 лютого 2022 року включно, починає обчислюватися з 19 червня 2023 року.

Якщо ж шестимісячний строк з дня відкриття спадщини закінчився до 23 лютого 2022 року включно, то нотаріус може видати свідоцтво про право на спадщину. Але у тому випадку, коли спадкова справа була заведена без реєстрації в Спадковому реєстрі, видача свідоцтва про право на спадщину забороняється до реєстрації спадкової справи у Спадковому реєстрі.

Зауважимо, що зупинення строку для прийняття спадщини було, на нашу думку, примусовою обставиною, оскільки саме в перші місяці війни доступ нотаріусів на території України до державних реєстрів був суттєво обмежений.

Спадкоємць, який пропустив строк прийняття спадщини, може, по-перше, подати заяву нотаріусу про прийняття спадщини за умови письмової згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину; по-друге, подати позов до суду для встановлення йому додаткового строку для прийняття спадщини. Останній спосіб користується значною популярністю серед спадкоємців. Суд може встановити додатковий строк лише за умови визнання у спадкоємця, який пропустив установленний строк, об'єктивних, непереборних, істотних обставин.

Висновки. Особа, яка має реальне чи потенційне право на спадкування як переживший член подружжя, не вважається автоматичним власником спадщини просто тому, що вона є чоловіком чи дружиною спадкодавця. За такою особою не передбачені жодні автоматичні права власника майна, він/вона не можна володіти, користуватися, розпоряджатися майном на власний розсуд без оформлення у встановлений спосіб правовстановлюючих документів на таке майно після смерті спадкодавця, нівелюючи процес спадкування.

Тому наявність усіх передумов для реалізації права на вступ в спадщину подружжям є необхідним для беззаперечного вступу в спадщину. Визначення цих умов та першорядне розуміння їх усіма учасниками нотаріального провадження забезпечить їх чітку реалізацію. Проблематика реалізації окремих аспектів права на вступ в спадщину в умовах воєнного стану потребує подальших досліджень не лише на теоретичному рівні, а і на практичному, що дозволить розробити законодавцю ефективні механізми для гарантування пережившому з подружжя права на вступ в спадщину після смерті її/його чоловіка/дружини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 03.10.2024).
2. Кухарев О.Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві: монографія. Київ: Алерта, 2019. 498 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х т. 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. II. – 1088 с.
4. Удар по будинку в Одесі: під завалами загинуло подружжя військових, рятувальники шукають дітей. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/udar-po-budinku-v-odesi-pid-zavalami-zahinulo-podruzhhja-vijskovikh-rjatuvalniki-shukajut-ditej.html> (дата звернення 03.10.2024).
5. Через російську атаку в Одесі загинули мати з немовлям: що відомо про родину. URL: <https://suspilne.media/odesa/697154-cerez-rosijsku-ataku-v-odesi-zaginuli-mati-z-nemovlam-so-vidomo-pro-rodinu/> (дата звернення 03.10.2024).
6. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення 03.10.2024).

7. Бондаренко-Зелінська Н.Л., Бориславська М.В., Трач О.В. Передумови виникнення процесуальних правовідносин щодо визнання спадщини відумерлою. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5 (83). С. 39–61. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/83_39-61 (дата звернення 03.10.2024 року).
8. Порядок констатації та діагностичні критерії смерті мозку людини, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2020 року № 3559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1260-20#n4> (дата звернення 03.10.2024).
9. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 року № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.10.2024).
10. The European Court of Human Rights case Of Loizidou v. Turkey № 40/1993/435/514, 18.12.1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58007%22%5D%7D> (дата звернення 03.10.2024).
11. The European Court of Human Rights case OF *Cyprys v. Turkey* ар.№ 25781/94 10.05.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22003-68489-68957%22%5D%7D> (дата звернення 03.10.2024).
12. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини — Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/> (дата звернення 03.10.2024).
13. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 03.10.2024).
14. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 03.10.2024).
15. Кухарев О.Є. Спадкове право України: навч. посібник. К.: Алерта, 2013. 328 с.
16. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10> (дата звернення 03.10.2024).
17. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#n22> (дата звернення 03.10.2024).
18. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 р. № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.10.2024).
19. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 року № 2923-IX02. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення 03.10.2024).
20. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 р. № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.10.2024).